

Галина Кобиринка

Інститут української мови НАН України

Київ

ORCID: 0000-0001-6615-4924; e-mail: Kobyrnka2008@ukr.net

**Наголос у структуруванні українського діалектного континууму
(дисертація на здобуття наукового ступеня доктора
філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.
Інститут української мови НАН України)**

Реферат: Простежено наголошування іменників, прикметників, числівників, займенників в українських говірках через призму наголошування рухомого / нерухомого наголосу. Зауважено, що моделі, принципи вивчення й опису діалектної акцентної системи певною мірою корелюють із принципами, методами дослідження акцентної системи літературного стандарту, водночас мають свою специфіку, яка полягає передусім в обізнаності, орієнтації дослідника в просторі та часі; необхідності брати до уваги не тільки кодифіковану норму, а й ареал досліджуваної діалектної системи, історію його формування, вікову характеристику мовців.

Виявлено, що кожна частина мови має свої риси в граматичній структурі; це передбачило застосування різних прийомів дослідження наголошування до кожної з них.

Проаналізовано функціонування фіксованого наголосу на другому складі з кінця слова – парокситонного, що виразно протиставлений вільному рухомому наголосу; запропоновано укладнене визначення парокситонного наголошування: фіксоване наголошування на другому складі з кінця слова, *що може бути постійною ознакою, та парокситонеза на тлі вільного рухомого наголосу.*

Представлено акцентуаційні портрети українських зон, з'ясовано, що акцентуація є важливим аргументом у визначенні материнської основи новожитніх, перехідних та переселенських (острівних) говірок.

Запропоновано південно-західний тип наголошування кваліфікувати як територіальний літературно-нормативний варіант. Підкреслено, що такий тип наголосу – це типова південно-західна риса, один із лінгвальних маркерів цього регіону.

Ключові слова: діалектний наголос, акцентний тип, акцентна парадигма, парокситонне наголошування, тенденції наголошування, діалектний простір, говірка, територіальний варіант.

Abstract: Emphasis in structuring the Ukrainian dialect contiguuum (Thesis for a scientific Degree of doctor of philological sciences. Institute of the Ukrainian language of NAS of Ukraine). The article views the accent in nouns, adjectives, numerals and pronouns in Ukrainian dialects from the perspective of accent types (fixed / lexical stress). Namely, to some extent the models, the principles of studying and describing the dialectal accent system correlate with the principles, methods of studying the accent system of the literary standard. At the same time, the latter have their own specifics, primarily awareness and researcher orientation in space and time. We need to take into account not only the codified norm but also an area of the dialectal system study, the history of its formation and the age-related characteristics of the speakers.

Emphasis Has been placed on the fact that every part of speech has its traits in a grammatical structure, which involves the use of different methods of emphasis.

The study analyzes fixed stress placed on the penultimate syllable of a word – a paroxiton, which is definitely opposed to lexical stress. The proposed identified determination of paroxitonic emphasis: fixed stress on the penultimate composition of a word, which may be a constant feature, and paroxitonosis against lexical stress.

In the accentuational portraits of Ukrainian zones it was found out that accentuation is an important argument in determining the maternal basis of new-life, transitional and resettlement (island) dialects.

The Southwest type of stress is proposed as a territorial literary-normative variant. It is emphasized that this type of akcent is a typical southwestern feature, one of the lingual markers of the region In question.

Keywords: dialect stress, accentuation type, accent paradigm, paroxitonic emphasis, word stress trends, dialectal space, dialect, territorial variant.

У XXI ст. очевидною є зміна наукової аксіології – сприймання діалектів як феномену природного функціонування мови, інструменту ідентифікації людини в інформаційному просторі, джерела збагачення літературної мови, пізнання історії мови, етнопсихології. Усвідомлення мови як шлях до розуміння духовного коду народу, його етнічної самобутності сприяє вивченню мовних процесів у синхронному і діахронному аспектах.

Сьогодні в українській діалектології створено велику, якісно нову емпіричну базу, яка є підґрунтям для формулювання і розв'язання складних проблем, зокрема створення кадастру діалектних явищ і їх наукової інтерпретації; здійснення зіставного та історико-типологічного аналізу діалектних явищ у національному та загальнослов'янському просторах; укладання зведеного словника українських діалектів.

Методологічною основою діалектологічних досліджень слугує теза П. Ю. Гриценка про те, «що з усієї складної структури діалектної мови необхідно досліджувати, для чого і за допомогою яких дослідницьких прийомів і процедур студіювати цей феномен» (Гриценко 2014,145).

В українській мові попри вагомий доробок дослідників історичної та сучасної акцентології низка важливих питань залишилася не розв'язаною. Докладної спеціальної уваги потребує діалектний наголос, який є однією з релевантних рис українського діалектного простору.

Попри вагомість попередніх досліджень про діалектний наголос, актуальною проблемою в сучасній україністиці є характеристика акцентуаційного явища в просторі, пояснення цінності локалізованих фактів наголошування в говірках, їх значення у структурі говірки, говору, наріччя. Сьогодні важливим завданням є не лише окреслення ареалів функціонування визначеного явища, а й доповнення, уточнення його наукової інтерпретації. Відсутність ґрунтовних досліджень із діалектної акцентології спонукає до дослідження наголосу як структурної одиниці, з'ясування релевантних рис і процесів, які репрезентують діалект як цілість.

Іншою проблемою українського мовознавства – парокситонеза в українському континуумі, її функціонування на тлі вільного, рухомого наголосу, генеза цього явища.

Цю прогалину заповнює дослідження Г.С. Кобиринки *Наголос у структурі-ванні українського діалектного континууму*, у якому проаналізовано діалектний

наголос як структурну одиницю, як чинник формування архітекτονіки українського діалектного простору; досліджено роль наголосу в диференціації українського діалектного континууму; визначено акцентуаційні риси іменників, прикметників, числівників, займенників, які диференціюють та інтегрують український діалектний простір; простежено тенденції розвитку українського наголосу. Методологічною основою здійсненого аналізу є положення про те, що класифікація вважається неповною, якщо ґрунтується лише на інтегральних або лише на диференційних ознаках. Окрім зазначених аспектів, у дослідженні обґрунтовано доцільність і важливість вивчення діалектного наголосу, адже для створення повного опису діалекту як системи необхідні ґрунтовні відомості про всі її рівні.

Джерелами дослідження слугували лінгвогеографічні, лексикографічні, дескриптивні праці про українські діалекти; власні записи діалектного мовлення 1996–2014 рр., матеріали фонотеки діалектного мовлення відділу діалектології Інституту української мови НАН України; дослідження з історичної акцентології, зокрема Л. А. Булаховського, В. Г. Скляренка, В. М. Ілліча-Світича, В. В. Колесо́ва, де представлено реконструкцію праслов'янських акцентних парадигм; для виявлення віддзеркалення діалектного підґрунтя в працях поч. ХХ ст. опрацьовано граматику С. Смалі-Стоцького і Ф. Гартнера «Грамматика руської мови» (1914), словник Є. Желехівського та С. Недільського *Малоруско-німецький словар* у 2 т. (1886), Б. Грінченка *Словарь української мови*, а також альманах «Хата» за редакцією П. О. Куліша (1860).

Для вивчення діалектного наголосу поєднано різні методи – описовий, ареалогічний, текстологічний, елементи порівняльно-історичного, що уможливило визначити тенденції наголошування, які функціонують в українському діалектному континуумі, простежити історію їх формування, окреслити ареалогічну характеристику акцентуаційного явища, оприятити функції наголосу, визначити внутрішньомовні та позамовні чинники, які впливають на динамічні процеси діалектного наголошування.

У дослідженні відійдено від традиційного підходу, який було застосовано попередніми дослідниками в описах акцентуаційних рис говірки, що передбачав виявлення акцентуаційних рис, відмінних від нормативного наголошування. Говірку оцінено як систему, тому і розглянуто систему наголошування цілісно. З'ясовано, що принципи вивчення й опису діалектної акцентуації корелюють із принципами, методами дослідження акцентної системи літературного стандарту, водночас мають свою специфіку, яка полягає передусім в обізнаності, орієнтуванні дослідника в особливостях існування об'єкта вивчення в просторі й часі; діалектологи зважають не тільки на кодифіковану норму літературної мови, а й на ареал досліджуваної діалектної системи.

Більшість лексем для спостереження виявлено на підставі суцільної вибірки з діалектного тексту, діалектних словників; деякі лексеми дібрано з огляду на їх фіксацію в різноаспектних діалектних працях, пам'ятках писемності та дослідженнях українських говірок. Саме тому багато уваги приділено аналізові й осмисленню доробку попередніх дослідників, прийомів дослідження діалектного наголошування.

Узагальнено праці про акцентуацію в пізнанні структури і генези української мови; звернено увагу на шляхи розвитку термінологічної підсистеми акцентології як розділу мовознавства; визначено критерії діалектного розмежування українського діалектного простору за ознакою наголошування.

Зауважено, що акцентуаційні особливості українських діалектів у фонетичному і морфологічному аспектах є виразними, що спонукало дослідників констатувати протиставності в наголошуванні словесного й синтагматичного наголосу та членувати український діалектний простір: на підставі синтагматичної акцентуації; на підставі словесного наголосу.

З'ясовано, що для різноаспектного вивчення української діалектної акцентної системи в синхронії та діахронії сьогодні є чимало надійних діалектних, фольклорних, історичних джерел, кожне з яких, залежно від завдань та дослідницьких процедур, розкриває, увиразнює, доповнює діалектну систему, по-своєму відтворює говірку, її мовленнєвий образ. У дослідженні докладно проаналізовано евристичний потенціал діалектних текстів, лінгвогеографічних, лексикографічних праць.

Констатовано, що сьогодні в записуванні діалектних матеріалів дослідники надають перевагу текстам, визнають текст *моделлю* досліджуваної говірки, а не програмам-питальникам, оскільки останні ґрунтуються на вже відомих важливіших мовних фактах, не завжди зорієнтовані на нові мовні явища чи риси. Водночас обґрунтовано актуальність збирання діалектного матеріалу і за програмою-питальником, яка слугує дослідникові матрицею, еталоном у виборі необхідної лексеми чи граматичної форми для фіксування і дальшого аналізу.

В українській діалектології немає спеціальної програми для фіксування акцентуаційних рис у діалектах. Саме тому спеціальну увагу зосереджено на тих програмах, які можуть бути основою акцентологічної програми-питальника, схарактеризовано структуру питальників для дослідження українських діалектів, представлення в них питань щодо виявлення акцентуаційних особливостей в українському діалектному просторі. Докладний аналіз наявних програм, питальників уможливив виробити й запропонувати концепцію укладання акцентологічної програми-питальника з діалектної акцентології, яка полягає в акумуляції діалектних рис, що об'єднують і диференціюють українські говірки. Підкреслено, що в укладанні акцентологічної програми для українського діалектного континууму необхідно відштовхуватися від особливостей структури національної мови.

Зроблено висновок, що для здійснення системного аналізу української діалектної акцентної системи чи окремих її явищ необхідно комплексно формувати емпіричну базу дослідження.

Наголошування в українських говірках іменників, прикметників, числівників, займенників простежено через призму рухомого / нерухомого наголосу. Виявлено, що кожна частина мови має свої риси в граматичній структурі; це передбачило застосування різних прийомів дослідження наголошування до кожної з них.

Для *іменників* – це визначення акцентних типів та тенденцій у словозмінній парадигмі, бо саме в словозміні оприявнюється рухомість наголосу в іменниках. Установлено, що диференціація за наголосом форм однини і множини *іменників* в українських говірках може відбуватися:

- 1) у межах основи слова;
- 2) у межах основи і закінчення;
- 3) у межах числових парадигм.

Для *займенників* важливим є визначення рухомості / нерухомості наголосу в приєдникових конструкціях особових та зворотного займенників (*ме^нне – до мене*). Підкреслено, що увагу до такого явища посилено тим, що рухомий наголос у приєдниково-займенникових конструкціях вирізняє українську мову з-поміж інших східнослов'янських мов і зближує її із сербською та хорватською; територіально-суміжні білоруська та російська мови таких переміщень наголосу не знають. Спостережено також і функціонування енклітичних форм займенників (*дай-ми, поло^жи-го, во^хари-му*), які, як свідчать дослідження, досі активно вживаються в говірках південно-західного наріччя. Матеріал засвідчив, що в тих українських говірках, де функціонують енклітичні форми займенників, інтенцію мовця можна розпізнати і за допомогою наголосу, і за вживаними у фразі формантами. На підставі цього зроблено висновок про те, що в українських південно-західних говірках, на відміну від більшості південно-східних та північних, діє механізм розрізнення двох форм – повної під наголосом і короткої ненаголошеної.

У наголошуванні *числівників* в українському діалектному просторі вирізняються говірки південно-західного наріччя, зокрема наголошуванням різних за структурою та розрядом числівників, які нерідко зберігають архаїчні форми (*д^вомсот, шти^ромсот, «с^імсто»*).

Критерієм у визначенні акцентного типу *прикметників* була дихотомія – наголос на основі чи на закінченні (*м^йака, т^верда – м^йа^ка, т^вер^да*), у межах основи – наголос на префіксі чи корені (*на^йменшій, за^добри^й – на^йменшій, за^добри^й*) або суфіксі (*р^іч^ін^ни^й – р^іч^ін^ни^й*).

Окрему увагу звернено на функціонування в українському діалектному просторі фіксованого наголосу на другому складі з кінця слова – парокситонного, що виразно протиставлений вільному рухомому наголосу. Запропоновано прийоми дослідження парокситонного наголошування; укладено визначення парокситонного наголошування: фіксоване наголошування на другому складі з кінця слова, *що може бути постійною ознакою; «...чи функціонувати в окремих словах...», граматичних формах, словозмінних парадигмах на тлі вільного рухомого наголосу.*

На підставі діалектних свідчень укладено реєстр акцентуаційних явищ, за якими український діалектний простір, з одного боку, інтегрований, а з іншого, – здиференційований за наголошуванням окремих слів (іменників, прикметників, числівників, займенників) та їхніх граматичних форм; визначено акцентуаційні маркери в українському діалектному континуумі.

До реєстру акцентуаційних явищ увійшли: слова загальні та власні назви з парокситонним (*б^лоха¹, кро^пива, с^кирта, ф^артух*); власні назви (*Вас^ко, Мирон, Митро, Олег, Олес^с, Роман, Сла^уко, Мар^рі^йа* (як жіноче ім'я; як 'Мати Божа' – *Мар^рі^йа*), пропарокситонним (*ку^пован^а, мал^лован^а, мо^учан^а, ог^ірок, опо^відан^а, пере^конан^а, ци^ци^ця^а*), окситонним наголошуванням (*бат^ко, ка^чур*,

¹ Як приклад подаємо один із фонетичних варіантів у формі називного відмінка однини.

ко¹м'ір, мы¹ло, ог'і¹рок, пра¹ник, це¹бер, ру¹но; б'ід¹ний, бут¹ний 'зухвалий', зам'іж¹ний, нис¹кий, туч¹ний, царс¹кий).

Водночас у дослідженні представлено акцентуаційні портрети українських зон. Показовим є аналіз наголошування українських говірок, які у просторі і часі мають різну характеристику. Увагу зосереджено на редукованих говірках Чорнобильської зони; слобожанських, які межують і взаємодіють із російськими говірками; берестейсько-пінських – із ареалу активної українсько-білоруської взаємодії; українських говірок у Башкортостані (с. Золотоношка Стерлітамацького р-ну, с. Степанівка Аургазинського р-ну), які понад століття функціонують поза межами основного українського мовного материка; українській наддунайській говірці с. Шевченкового Кілійського р-ну Одеської обл., яка функціонує в полімовному ареалі. З'ясовано, що акцентуація є важливим аргументом у визначенні материнської основи новожитніх, перехідних та переселенських (острівних) говірок.

Для аналізу наголошування запропоновано матрицю, яка може бути доповнена й іншими релевантними лексемами, їхніми формами; чи навпаки – деякі із зазначених форм можуть бути і не представлені в говірках, якщо в дослідженні акцентної системи спиратися лише на текстографічні чи дескриптивні праці.

Зроблено висновок, що мовне портретування окремих говірок чи мікроареалів відкриває перспективу поглибленого аналізу як окремих мовних фактів, так і явищ у системі наголошування, з'ясування стійкості одних і динамізму інших ознак наголошування окремих словоформ та їхніх типів.

З'ясовано, що в українському діалектному просторі в говірках із вільним, рухомим наголосом, не фіксованим за складом чи морфемою, діють закономірності наголошування, які за територіальним поширенням та інтенсивністю проявлення є різними, зокрема:

- 1) діють на всьому українському просторі – загальноукраїнські;
- 2) діють в українському обширі із різною інтенсивністю як варіантні;
- 3) мають обмежений спектр дії за територіальним поширенням (виявлено лише в окремих говірках, діалектах, наріччях).

Окремим аспектом дисертаційного дослідження є аналіз відображення акцентуаційних рис в альманасі «Хата» за редакцією П. О. Куліша; *Граматичі руської мови* С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера; віддзеркалення діалектного довілля на акцентуаційному рівні в поетичному мовленні І. Франка. Праці обрано для аналізу з огляду на кореляцію в текстах особливостей наголошування і позиції авторів текстів щодо ролі діалектів у формуванні норм літературної мови. Взято до уваги й мовне довілля, яке могло впливати на індивідуальне мовлення. Зокрема, зіставлення словесного наголошування, представленого в альманасі «Хата», із наголошуванням у східнополіських говірках засвідчило, що наголошування іменників, прикметників, займенників, дієслів майже не відрізняється від сучасного у східнополіському діалекті. Водночас в альманасі «Хата» виявлено і галицькі елементи в наголошуванні (*мостомъ, народу, своє*), що свідчить про позицію П. О. Куліша щодо входження галицьких елементів до української літературної мови. Адже, попри те, що з одного боку, П. О. Куліш висловлював різко негативну оцінку, оскільки Галичина, на його думку, була «консерваторкою» польських впливів; з іншого боку, П. О. Куліш вживав у своїх творах галичанізму,

що дало підстави Ю. В. Шевельову вважати П. О. Куліша хоча і «почасти провідником галицьких мовних впливів» (Шевельов 1996, 26), але першим «з визначних письменників-негаличан, хто показав, що галицькі мовні елементи черпати до загальнолітературної скарбниці можна і треба» (Шевельов 1996, 28).

З'ясовано, що діалектне наголошування, виявлене в поезії І. Я. Франка, сьогодні активно функціонує в західноукраїнському мовному ареалі, зокрема в рідній говірці митця – с. Нагуєвичі Дрогобицького р-ну Львівської обл. Вважаємо, що І. Я. Франко свідомо вживав акцентні варіанти у власній літературно-мовній практиці не тільки для того, щоб проілюструвати мовний, зокрема акцентний колорит рідного йому довкілля, а й зблизити галицький варіант літературної мови з наддніпрянським, з одного боку, а з іншого, – збагатити літературну мову вкрапленнями із південно-західних говірок.

Західноукраїнський варіант наголошування представлено і в *Граматиці руської мови* С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера. Підкреслено, що наголошування, відтворене в давніше друкованих текстах (XIX–XX ст.), є надійним джерелом вивчення локальної, регіональної чи ідіолектної акцентуації, наукова інтерпретація якої відчутно поглиблює пізнання закономірностей розвитку акцентної системи мови в її народнорозмовному та літературно-нормативному виявах, диференціації мовного континууму за моделями наголошування.

Окрему увагу звернено на питання кодифікації як територіального варіанта норми південно-західного акцентного типу дієслів 1-ої ос. одн. теп. ч. (*'кажу, 'люблю, 'пишу*), двоскладових інфінітивних форм і утворених від них особових форм (*'везти, 'нести*), форми род. відм. одн. особових займенників (*'мого, т'вого, с'вого*), присвійних займенників і словозмінних форм від них (*'моїа, 'моїе*).

Південно-західний тип наголошування проаналізовано через призму критеріїв літературної норми. З'ясовано, що південно-західний тип наголошування не суперечить:

- Територіальному, або культурно-історичному критерію, який пов'язаний із історією розвитку мови і культури, тобто основі, на якій формується літературна мова. Адже не можна ігнорувати особливості історичного розвитку південно-західної України, зокрема Галичини, яка «жила в іншому політичному організмі, ніж велика частина решти українських земель» (Шевельов 1996, 13). Сьогодні вже розвінчано постулат про одноваріантну східноукраїнську основу української літературної мови й доведено її мішаний східно-західний характер.
- Критерію мови авторитетних письменників, який є найдавнішим. Дослідження І. І. Огієнка, В. М. Винницького свідчать, що такий тип наголосу представлений у художній літературі, зокрема в *Русалці Дністровій* (*ка́жу, лю́блю*), у творах С. Руданського (*ка́жу, гово́рю, лю́блю*), Ю. Федьковича (*ка́жу, ло́жу*) (Митрополит Іларіон 1952, 32, 44; Винницький 2002).
- Критерію визнаних зразків і мовної традиції. Дослідження І. І. Огієнка свідчать, що такий тип наголосу представлений у церковно-слов'янських пам'ятках X–XV ст. (*ка́жу, но́шу, лю́блю, понéсу, моéго, своéго, твоéго*) (Митрополит Іларіон 1952, 32, 44), З. М. Веселовської – у пам'ятках XVI – початок XVIII століть (*моéго, своéго; мо́его, твóего*) (Веселовська 1970).

- Критерію поширеності, або статистичному. Таке наголошування як мовне явище поширене на значному українськомовному обширі. За даними *Атласу української мови* він охоплює говірки Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької, Хмельницької, Вінницької, Волинської, південно-західної частини Житомирської, Миколаївської, Черкаської, Кіровоградської, Одеської, Рівненської областей (АУМ, т. 1: кк. 252, 254, 255; АУМ, т. 2: кк. 133, 134, 235; АУМ, т. 3 II: кк. 69, 70, 71).
- Критерію відповідності системі, структурі мови.
- Критерію стійкості. Цей тип наголошування не зазнав впливу літературної мови. Свідчення сучасних діалектологічних дескриптивних, лінгвогеографічних, лексикографічних праць, спостереження над монологічним мовленням інтелігенції, студентів не підтвердили думки Л. А. Булаховського про те, що такий тип наголосу поступово зникає, навпаки парокситонний наголос досліджуваних словоформ поширюється далі на схід. За нашими спостереженнями літературний акцентний тип на флексії зазнає впливу парокситонези в зазначених вище словах, бо, по-перше, такий тип наголосу характерний не тільки для мовлення інтелігенції південно-західного обширу, а й спорадично властивий представникам тих говірок, де наголос у загаданих дієслівних формах та формі родового відмінка однини присвійних займенників зазвичай на кінцевому складі; по-друге, нині цей акцентний тип зафіксовано і в молодіжному мовленні.

Запропоновано південно-західний тип наголошування кваліфікувати як територіальний літературно-нормативний варіант. Підкреслено, що такий тип наголосу – це типова південно-західна риса, один із лінгвальних маркерів цього регіону.

Констатовано, що в українському діалектному просторі функціонують дві акцентні системи – півночі і півдня як варіанти однієї української акцентної системи з вільним, рухомим наголосом; найбільше диференційних рис зафіксовано в говірках південно-західного наріччя, зокрема карпатської групи, які спричинені зовнішніми чинниками.

Підкреслено, що дослідження діалектного наголосу передбачає вивчення не тільки окремих акцентуаційних особливостей, які вирізняють говірку, говір, наріччя у мовному просторі, а слова загалом, із його мовними і позамовними характеристиками, оскільки наголос не існує поза словом, а є окремим його компонентом, що взаємодіє з іншими складовими у парадигматичних і синтагматичних відношеннях.

З'ясовано, що зміни в діалектній акцентній системі можуть бути наслідком дій різноманітних чинників:

1) внутрішніх (фонетичні, морфологічні явища; граматичні, лексичні, стилістичні особливості слів; вплив аналогії); зіставлення сучасних акцентних типів іменних частин мови із праслов'янськими акцентними парадигмами засвідчило, що сучасні акцентні типи є рефlekсами праслов'янських акцентних парадигм (далі – а. п.): баритонованої а. п., окситонованої а. п., рухомої а. п.;

2) зовнішніх (збереження в мовленні старшого покоління давнішого наголошування; збереження церковнослов'янської традиції; вплив української літературної мови; вплив інших мов).

Зроблено висновок, що діалектний наголос – це складна системна організація з набором релевантних ознак, які формуються впродовж століть, як одиниця мови – багатогранне явище, перебуває у взаємозв'язку з іншими мовними рівнями; є одним із засобів структурної організації слова, мовно-територіальної організації; вивчення якого передбачає аналіз інтеграційних і диференційних ознак у мовному просторі.

Література

- АУМ: *Атлас української мови у 3 т.*, т. 1: *Полісся, Середня Наддніпрянищина і суміжні землі*; т. 2: *Волинь, Наддністріянищина, Закарпаття і суміжні землі*; т. 3, ч. 1: *Донеччина, Слобожанщина і суміжні землі*; т. 3, ч. 2: *Нижня Наддніпрянищина, Причорномор'я і суміжні землі* [*Atlas української мови у 3 т.*, т. 1: *Polissia, Serednia Naddnyprianshchyna i sumizhni zemli*; т. 2: *Volyn, Naddnistrrianshchyna, Zakarpattia i sumizhni zemli*; т. 3, ch. 1: *Donechchyna, Slobozhanshchyna i sumizhni zemli*; т. 3, ch. 2: *Nyzhnia Naddnyprianshchyna, Prychornomor'ia i sumizhni zemli*] (1984–2001), Київ.
- Веселовська З. М. [Veselovska, Z. M.] (1970), *Наголос у східнослов'янських мовах початкової доби формування російської, української та білоруської націй (кін. XVI – поч. XVIII ст.)* [*Naholos u skhidnoslovianskykh movakh pochatkovoї doby formuvannia rosiiskoi, ukraїnskoi ta biloruskoi natsii (kinets XVII – pochatku XVIII stoliti)*], Харків.
- Винницький В. М. [Vynnytskyi, V. M.] (2002), *Українська акцентна система: становлення, розвиток* [*Ukrainska aktsentna systema: stanovlennia, rozvytok*], Львів.
- Гриценко П. Ю. [Hrytsenko P. Yu.] (2014), *Про один тип джерел сучасних діалектологічних студій* [*Pro odyn typ dzherel suchasnykh dialektolohichnykh studii*], [в:] *Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст* [*Dialekty v synkhronii ta diakhronii: zahalnoslov'ianskyi kontekst*], Київ.
- Зализняк А. А. [Zaliznyak, A. A.] (1985), *От прасловянской акцентуации к русской* [*От praslavyanskoj aktsentuatsii k russkoj*], Москва.
- Митрополит Іларіон [Mytropolyt Parion] (1952), *Український літературний наголос* [*Ukrainskyi literaturnyi naholos*], Вінніпег.
- Хазагеров Т. Г. [Khazaherov T. H.] (1985), *Ударение в русском словоизменении* [*Udarenue v russkom slovoizmenenii*], Ростов.
- Хазагеров Т. Г. [Khazaherov T. H.] (1973), *Ударение как средство дифференциации грамматических форм* [*Udarenue kak sredstvo dyfferentsyatsyy hrammatycheskykh form*], [в:] *Вопросы языкознания* [*Voprosy yazykoznanıya*], № 4, Москва.
- Шевельов Ю. В. [Shevelov Yu. V.] (1996), *Внесок Галичини у формування української літературної мови* [*Vnesok Halychyny u formuvannia ukraїnskoi literaturnoi movy*], Львів.